Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Haziran 2019
Yıl 12, Sayı XL, ss.268-295.

Journal of History School (JOHS)
June 2019
Year 12, Issue XL, pp.268-295.

DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh1664

Geliş Tarihi: 14.04.2019 Kabul Tarihi: 30.06.2019

ANTALYA SANCAĞI'NDA SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ

Aslıhan KILINÇ[1]

Özet

Osmanlı'da seçim sistemi ilk kez Muhassıllık Meclisleri ile uygulanmıştır. II. Abdülhamit tarafından Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesinden sonra da ilk olarak 1908 seçimlerinde kanunlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkı kullanılmıştır. 1912 yılında yapılan seçimler ise Osmanlı tarihinin ilk erken seçimleri olmuş, 1914 seçimlerinde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti tek parti olarak girmiş ve iktidara hükmetmiştir. Osmanlı'nın I. Dünya savaşından yenik çıkması ve İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesinin imzalanması ile 1918 meclisi de feshedilmiş ve sıra Osmanlı'nın son seçimlerine yani 1919 seçimlerinin yapılmasına gelmiştir. Damat Ferit Paşa hükümetinin istifası akabinde Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulması ile seçimlerin yolu açılmış ve 7 Ekim 1919'da seçim kararı alınmıştır. Antalya sancağı seçimleri ise İtalyan işgallerinin gölgesinde yapılmıştır. Bu çalışmada Antalya sancağında yapılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerive mebusların meclisteki faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Meclis, Seçim, Mebus, Osmanlı İmparatorluğu, Antalya, İtalya*

[1] https://orcid.org/0000-0001-8928-2961 Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

The Last Ottoman Parlıament Electıons in the Sanjak Of Antalya

Absrtact

The election system was applied for the first time with the Ottoman Councils. Only the two-graded election system, where men could participate in elections, was implemented. II. Abdülhamit's right to vote and be elected in accordance with the law in the 1908 elections was used after the proclamation of the Law. The elections in 1912 were the first early elections in Ottoman history, and in the 1914 elections, the Union and Progress Society entered as a single party and ruled power. After the Ottoman Empire was defeated by World War I and the Armistice and Mondros Armistice were signed, the 1918 parliament was annulled. With the resignation of the government of Damat Ferit Pasha, the establishment of Ali Riza Pasha government was opened and the decision of election was taken on 7 October 1919. The march of Antalya had to perform in the shadow of the Italian occupation. In this article, the last Ottoman Parliamentary elections held in the Antalya sanjak under the Italian occupation and the activities of the deputies in the parliament were discussed.

Keywords: Parliament, Deputy, Election, Ottoman Empire, Antalya, Italy

Giriş

Osmanlı devletinde III. Selim döneminden sonra yapılan ıslahatlar geleneksel yönetim sistemini yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Tanzimat ve Meşrutiyetle devam eden bu yenileşme sürecinde yetişen aydın kesim artık yeni bir devlet modelinin benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun için öncelikle Avrupa tarzında bir anayasakabul edilmelidir. Mithat Paşa'nın desteği ile başa geçen II. Abdülhamid'in emriylegerekli çalışmalar yapılmış ve Kanun-i Esasi 23 Aralık 1876'da hükümdartarafından imzalanmıştır. I.Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçilmiş ve sıra meclisin açılmasına gelmiştir. Zaman az olduğu için seçimler anayasaya uygun yapılamamıştır. Talimat-ı Muvakkate adında geçici bir kararnameye göre yapılmıştır. Böylece Osmanlı tarihindeki ilk seçimler, bir

seçim kanunu olmadan yapılmak zorunda kalmıştır. İlk Meclis-i Mebusan 19 Mart 1877'de açılmıştır. (Tuncer,2014:83) İki dönem toplanan 1877 Meclis-i Mebusan için ayrı ayrı seçimler yapılmıştır. İki dereceli yapılan seçimlerde birinci seçmenler yani *"müntehib-i evveller"* (Olgun,2004:102) sandığa gitmemiştir. 1876 yılına ait vilayet meclis üyeleri, birinci seçmen sayılmış ve mebusları bunların seçmesi kararı alınmıştır. (Ölmez,2010:67) II. Abdülhamit tarafından ilk meclisin feshedilmesinden sonra 1908 yılında yeniden Meşrutiyet'e geçme fikriyle17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan tekrar açılmıştır. Seçimlere İttihat ve Terakki dışında Ahrar Fırkasıda katıldığı için[2] Türk demokrasi tarihinin ilk çok partili seçimleri yapılmıştır diyebiliriz. (Gazel,2004:314; Kurşun,2009:15)

Tamamı İttihatçılardan oluşan 1908 meclisinin feshedilmesinden sonra sıra 1912 seçimlerinin yapılmasına ve tekrar meclisin açılmasına gelmiştir. Meşrutiyet Dönemi ve 1912 seçimleri Cumhuriyet dönemi öncesinde tecrübe olmuştur. Çünkü 1908 Meclisi zamanından önce feshedilmiş ve daha sonra yapılan 1912 seçimleri Osmanlı tarihinin ilk erken seçimleri olmuştur. (Tuncer,2004:84) 1912 meclisinin feshedilmesinden sonra yapılması gereken seçimler Balkan Savaşının başlamasıyla 1914 kışına kadar yapılamamıştır. (Kayalı,1995:278) Seçimlerin yapılmasıyla İttihat ve Terakki Grubu 1914 seçimlerine tek parti olarak girmiştir. (Akyıldız,2003:247) II. Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü meclisi olan 1914 Meclis-i Mebusan'ı, 14 Mayıs 1914, 21 Aralık 1918 tarihleri arasında toplam 310 oturum yapmıştır. Ancak bu mecliste diğer Meclis-i Mebusan'lar gibi görev süresini tamamlayamadan Sultan

[2]Osmanlı Ahrar Fırkası Prens Sabahattin yandaşı olarak bilinen Nurettin Ferruh Bey, Ahmet Fazlı, Celalettin Arif, Mahir Sait ve Kıbrıslı Tevfik, Nazım ve Şevket Beyler tarafından kurulmuştur. Fırka genellikle zengin ve muhafazakâr kişilerden oluşmaktadır. Fırkanın kurulması ile Prens Sabahattinci akım da Osmanlı siyasal hayatına girmiş olur. Fırkanın benimsediği Âdem-i Merkeziyet (fiili özerklik) ilkesi, ittihatçıların sert eleştirileriyle karşılaşır1908 yılında yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki mecliste çoğunluğu elde etmesine karşın muhalif olan tek parti Ahrar Fırkası ise meclise sadece milletvekili sokabilmiştir. 1908 seçimlerinde ittihat ve Terakki karşısında yenilgiye uğrayan parti, seçimlerden sonra büyük bir sarsıntı geçirir ve dağılır. Genel sekreter Nurettin Ferruh, fırkanın kapandığını bir bildiriyle duyurdu. Fiilen altı ay yaşayabilen Ahrar Fırkası, ilk muhalif ve liberal parti olarak tarih sayfalarında yerini alır. (Tunaya,2015:176; Akıncı-Usta,2015:43)

Vahdettin tarafından feshedilmiştir.[3] (Olgun,2011:8; MMZC. CI. D.3,21 Kânunuevvel,1918:363-4) I.Dünya savaşının başlamasıyla 1914 meclisi de kapatılmış ve Osmanlı'da yeni bir siyasi dönem başlamıştır. Artık Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapılması için hazırlıklar başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti I.Dünya savaşından yenik çıktığı için seçimler İtilaf devletlerinin işgallerinin gölgesinde yapılmak zorunda kalmıştır. Antalya (Teke) sancağı da 1919 seçimlerini İtalyan işgali altında yapmak zorunda kalmıştır. İşgal bölgesi olsa da Teke sancağında seçimlerin yapılması diğer bölgelere nazaran daha kolay olmuştur. Çünkü İtalya diğer İtilaf devletlerine göre daha ılımlı bir işgal politikası izlemiştir. Bu yüzdengenel olarak İtalyan işgali altında bulunan bölgelerde 1919 seçimleri daha rahat yapılmıştır diyebiliriz.

Antalya Sancağı'nın İtalya Tarafından İşgal Edilmesi

İtalya aslında Antalya ile I. Dünya Savaşı'ndan daha önce ilgilenmeye başlamıştır. Çünkü Trablusgarp Savaşı'nı kazandıktan sonra yeni sömürge bölgesi olarak Anadolu'yu seçmiş ve Osmanlıyla yeni politikasını bir gün Avrupa'daki topraklarını kaybederse kendimenfaati korunacak şekilde planlamıştır. (Çelebi,1993:396) Yani eğer Osmanlı itilaf devetleri arasında paylaşılacaksa İtalya'da bundan pay almalıdır. Bu yüzden ilk önce Anadolu'da konsolosluklar ve okullar açmış ve imtiyazlar elde etmeye başlamıştır. (Çelebi,2018:360) Daha sonra bir heyet oluşturarak bu heyetten İtilaf devletleri ile çıkar çatışmasına girmeden Anadolu'da çıkarlarına en uygun bölgeleri belirlemesini istemiştir. Bu heyete göre Aydın, İzmir ve Antalya bölgeleri içinde, en uygun bölge Antalya seçilmiş ve İtalya Anadolu topraklarında ilk olarak Antalya'ya girmiştir. Hemen sonrasında Arkeolojik araştırmalar bahanesi ile bölgeye keşif heyetleri yollamıştır. Ama daha sonra amacını açıkça ortaya koyarak Antalya'da meydana gelen en ufak olayı bahane etmiş ve Antalya'yı yavaş yavaş işgal etmeye başlamıştır. Bu da bize İtalya'nın da tıpkı diğer İtilaf

[3] *"Esbabı zaruriyyei siyasiyyeden naşi Meclisi Mebusanın feshi iktiza etmesine ve Kanunu Esasimizin muaddel yedinci maddesinin fıkrai mahsusası mucibince ledeliktiza, Heyeti Mebusanın feshi, hukuku şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen, Meclisi mezkûrun bugünden itibaren bermucibi kanun feshini irade eyledim."* (padişahın irade-i seniyyesi) (MMZC. CI. D.3,21 Kânunuevvel,1918:363-4)

devletleri gibi Mondros'u bahane ederek istediğini rahatça yapabildiğini göstermiştir. Osmanlı ise bu işgallere anlaşma gereğince sessiz kalmayı tercih etmiştir. Önce İtalya tarafından Antalya'ya "*Regena Elene"* isimli bir gemiyle on kişilik bir askeri grup gönderilir, (Oran,2002:142) aslında bu olay 28 Mart 1919 da gerçekleşecek olan asıl işgalin de başlangıcı olur. (Çimrin,2012:56) Daha sonra sıra işgali başlatmaya gelmiştir. 28 Mart 1919 Cuma sabahı 300'den fazla İtalyan askeri karaya çıkar ve böylece Mondros mütarekesi bahane gösterilerek Antalya'da işgaller resmen başlamış olur. (Erten,1996:6)

Bu olaylardan sonra Dâhiliye Nezareti Antalya mutasarrıflığına bir telgraf çekerek İtalyan'ların bölgedeki son durumunu ve saldırıların ne boyutta olduğunu sorar. (BOA. DH. ŞFR. NR.97/347) Bunun üzerine Konya'dan gönderilen telgrafta Roma müze müdürü Mösyö Roberto Paribeni'nin bölgedeki antik eserleri incelemek üzere Antalya'ya geldiği bildirilir. Ayrıca bir aydan beri Rodos, Antalya ve Mersin arasında haftada bir vapur seferlerinin yapılmaya başlandığı ve İtalyan hükümetinin Antalya'da bir konsolosluk açma fikrinde olduğunu belirtilir.[4] (Çelebi,2007:3; BOA. HR. SYS. D.79/4. G.5) Mütarekeden sonrada bu konsolosluğun başına Agostini Ferrante getirilir. (Çelebi,2015:98)

Seçimlere Giden Süreçte Antalya'da Durum

İtalya Antalya'da konsolosluk açtıktan sonra bölgede varlığını daha da hissettirmiştir. Temsil Heyeti bu olaylara kayıtsız kalmamıştır. 24 Haziran 1919'da Mustafa Kemal ordu müfettişi olarak 14. Kolordu Komutanlığına bir telgraf göndererek Anadolu'da İtalyan işgallerinin giderek arttığını belirtmiş ve

[4] *"Ma'ruz-ı çâker-i kemineleridir, Tak-ı zaferleriyle şâyan-ı dikkatharabeleriyle kıymetdar âsâr-ı atikasıyla memleketlerine benzettikleri ve yirmi asır evvelki ecdatlarına aidiyete kanaatgetirmek istedikleri "Antalya" hakkında İtalyanların Bahrisefid'deki adalarımızın işgalinden sonra perverdeettikleri ihtisasata tercüman olarak İtalya'da münteşir "Illustrazione Italiana" nam ceridenin 12 Teşrini evvel 1913tarihli ve 41 numaralı nüshasında ahiren bu havalide seyahat eden İtalya Müzesi Müdürü Mösyö Paribeni'nin"Asya-yı suğrada İtalya" serlevhalı bir makalesi bit-tesadüf manzurum oldu. Burada tercüman olmadığı gibi bukabil âsârada bit-tesadüf İtalya konsolatosu vasıtasıyla peyda vukuf edilmekte olduğundan ve takip edilecek hatt-ıhareketin tanzimi içün ise bu gibi neşriyata muntazaman ittila hâsıl edilmek taht-ül zimmette bulunduğundanİtalya ceraidinin bu sevahil hakkında neşrettikleri ve edecekleri makalat tercümelerinin irsali zımmında İtalya'dakimemurin-i Osmaniyeye tebligat-ılazime icrasına müsaade-i celile-i nezaretpenahilerinin şayan buyurulması babındaemrü ferman hazret-i veliy'ül emrindir".* (Çelebi, 2007:10; BOA. HR. SYS. D.79/4. G.5.)

memleketin huzur ve refahı için her yerde bu işgallerin protesto edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine işgaller kadın erkek Anadolu'nun her yerinde protesto edilmeye başlanmıştır. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:19, G:110, B:1; Akbıyık,1999:93-94)

Temsil Heyeti işgalleri sadece protesto etmekle kalmamış ayrıca Anadolu'da Erzurum ve Sivas Kongrelerini düzenleyerek Milli Mücadelenin yönünü ve planını belirlemiştir. Erzurum kongresi yapıldıktan sonra yapılacak olan Sivas Kongresine her ilden halkın güvenini kazanmış üç murahhasın katılması kararı alınmıştır. Kongreye olabildiğince fazla delege katılması için çalışılmıştır. Bu yüzden Mustafa Kemal murahhas gönderilmesi meselesine ayrı önem vermiştir. (Demiryürek,2018:522) Ancak alınan tüm önlemlere rağmen murahhasların Sivas'a varması her şekilde engellenmeye çalışılmıştır. Hatta Niğde ve Konya murahhasları gibi aralarında tutuklanarak kongreye katılması engellenenler dahi olmuştur. (TİTE, Arşv. K:298, G:28, B:28001) Bunun üzerine 3. Ordu Kumandanı Kazım Karabekir 18 Ağustos'ta Ali Fuat Paşaya bir şifre göndererek, Sivas Kongresine katılmak için hareket etmiş kim varsa derhal mıntıka isimlerinin belirlenmesini istemiştir. Eğer hala hareket etmemiş olanlar varsa derhal harekete geçmeleri ve bölgelerinden ayrılmalarını engelleyen bir durum varsa ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Yola çıkan murahhasların isimlerinin bildirilmesi de ayrıca belirtilmiştir. (TİTE, Arşv. K:299, G:39, B:39001)

Aslında her sancak Sivas'a murahhas göndermek için çok uğraşmıştır. Özellikle Damat Ferit Paşa hükümetine karşı bunun için ciddi mücadeleler verilmiştir. Antalya sancağı da bu mücadeleyi verenler arasındadır. (TİTE, Arşv. K:308, G:5, B:5001) Her ne kadar uğraşmışsada AMHC (Antalya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti), Sivas'ta toplanan Milli kongreye yol güvenliği sebebiyle murahhas gönderememiştir. (Çeltikçi,2015:89) Aslında bunun tek sebebi yol güvenliğinin olmaması değildir. Çünkü Antalya mutasarrıfı Ali Firuzan Bey[5] İtalya ile birlikte Milli Mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulunmaktadır. Antalya halkı için "*onların hakkı kötektir*" diyecek kadar vatan haini olan bu mutasarrıf

[5]Aslında Ali Firuzan Bey işgallerin protesto edilmesi ve cephede ki Türk ordusuna asker ve silah toplama konularında AMHC'ne önemli yardımları olmuş birisi gibi görünmektedir. Ama aslında İtalya ile işbirliği yapmaktan geri kalmamıştır. (Sarıgüzel,2009:14)

aslında Sivas Kongresine Antalya'dan delege gönderilmesine engel olan en önemli faktördür.[6] Bu tür olaylar üzerine Ali Fuat Cebesoy yirminci kolordu namına 7 Ağustos 1919'da sancaklara yolladığı telgraflar ile murahhas seçiminin hızlandırılmasını ve seçilenlerin bir an önce Sivas'a gönderilmesini istemiştir. Ayrıca Denizli, Isparta, Burdur, Antalya ve Kütahya'nın da içinde bulunduğu sancakların murahhas heyetlerinden eğer kongreye katılamayacak olanlar varsa Afyon ve Eskişehir delegelerine vekâlet vermeleri istenmiştir. (TİTE Arşv, K:302, G:30, B:30-1; Demiryürek,2018:522)

Murahhasların bölgeye ulaşmaya başlamasıyla Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in açılış konuşmasından sonra başlamış ve Mustafa Kemal oy birliğiyle başkanlığa seçilmiştir. Bekir Sami Bey ve Rauf Orbay ise başkan yardımcılığına getirilmiştir. (Tosun,1996:96) Kongrenin toplanmasından sonra Mustafa Kemal'in Anadolu üzerindeki hâkimiyeti daha da artmış ve 11 Eylül'ü 12 ye bağlayan gece Anadolu ile İstanbul Hükümeti arasında ki tüm iletişimin kesilmesi kararı alınmıştır.[7]12 Eylül'de bu karar tüm vilayet ve sancak merkezlerine bir bildiri ile gönderilmiş ve İstanbul ile tüm iletişim

[6] Antalya'da yayınlanan Akdeniz gazetesi yayıncısı Ferruh Niyazi Ayoğlu hatıratında Mutasarrıf Ali Bey hakkında İtalyanlarla işbirliği yaptığını şu sözleri ile anlatmıştır: "*…acı olan Şubat 1919'da İtalyanların Antalya'da emellerini gerçekleştirmek için rahat çalışma ortamı bulmalarıdır. İtalyanların faaliyetlerini kolaylaştıran bu esnada görevde bulunan basiretsiz bir mutasarrıftır. Mutasarrıf Antalya'da devlet adına görev yapmaktadır. Bu mutasarrıf odasına bitişik olan ve mutasarrıfın gizli görüşmelerine ve dinlemelerine ayrılmış olan odayı bir İtalyan'a tahsis etmiştir. Güya gümrüğe gelen İtalyan mallarının kontrolünü Antalya ve Antalya'nın ihtiyaçlarını sağlayan bir İtalyan memuru da bu oda da oturuyor, kapısında da silahlı bir İtalyan askeri bulunuyordu. Bu mutasarrıf da makamında başı açık oturduğu için (O zamanlar makamda başı açık oturulmazdı) o odada oturan İtalyan memurunu mutasarrıf sanarak halkın götürüp dilekçe vermesine de seyirci kalmıştır."* (Çeltikçi,2014:82)

[7] *"Kongrenin padişahlık yüksek katına olan bildirimine İstanbul Telgraf Başmüdürlüğünce engel olunmuştur. Bir saatlik süre içinde saraya yol verilmezse bütün Anadolu'nun İstanbul'a telgraf haberleşmesinin kestirileceği yanıt olarak adı geçen müdürlüğe bildirilmiştir. Kongrenin bu doğru isteğine olumlu yanıt alınmadığı takdirde, bildirim anından itibaren Ankara, Kastamonu Diyarbakır telgraf merkezleriyle Sinop'taki telgraf haberleşmenin durdurulması yani kongrenin bildirimlerinden başka hiçbir telgrafın İstanbul'a geçirilmemesi ve İstanbul'dan da kabul olunmaması; Batı Anadolu ile haberleşme bize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki haberleşme hattının da tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve uygulama sonucunun bildirilmesi rica olunur. Bu emirlere engel olacak telgraf memurları kendi bölgelerinde derhal divan-ı harbe verilerek haklarında en ağır ceza uygulanacaktır. İş bu bildirimin gereğinin yerine getirilmesi 20. 15. 13. ve 3. Kolordu komutanlarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi." (*Nutuk, 2016:95)

tamamen kesilmiştir. Sivas Kongresinden sonra AMHC'de[8] Sivas'ta alınan kararlara göre hareket etmiş ve 12 Eylül'de İstanbul Hükümeti ile iletişimini kesme kararı almıştır. (Çimrin,2002:69;Çeltikçi,2015:96) Mustafa Kemal İstanbul ile haberleşmenin kesilmesinin ardından bir başka meseleyi daha gündeme getirmiş Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından sürekli sözde yapılması planlanan seçimlerin bir an önce yapılması gerektiğini belirtmiştir. 13 Eylülde tüm kolordu komutanlıklarına gönderdiği bildiri ile bir an evvel seçimlerin başlanmasını istemiştir. (Nutuk,2016:97)

Aslında Damat Ferit Paşa seçimlerin yapılmasını sürekli ertelemektedir. Bu yüzden Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal 22 Eylül 1919'da Sivas'tan Dâhiliye bir telgraf yollayarak Damat Ferit hükümetinin Anadolu ve Milli Mücadele aleyhinde çalışan bir hain olduğunu belirtmiş ve istifa etmesini istemiştir. (Duman,2002:347-348) En sonunda tüm çalışmalar ve şikâyetler sonuç vermiş, Damat Ferit Paşa hükümeti Heyet-i Temsiliyenin ve Anadolu'nun baskıları sonucu 1 Ekimde istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine padişah tarafından Tevfik Paşanın geçmesi istenmiştir. Ancak sağlık sorunları nedeni ile

[8] Cemiyette ilk olarak Nazilli cephesi kumandanı Mehmet Efe ile iş birliği yapılarak cepheye levazım ve mühimmat desteği yapılmış ve oluşturulan irşat heyetleri ile her taraftan gönüllü asker toplanmıştır. Cemiyetin bir diğer önemli faaliyeti ise seçimlerin yapıldığı dönemde yurt genelinde yayın yapan İkaz ve Öğüt gazetelerinin halka ulaştırılması olmuştur. Bu gazetelerin halka ulaşması seçimlerin gidişatını da etkilemiştir. Çünkü halk hem seçimlerin nasıl yapıldığını yakından takip etmiş hem de olup biten her şeyden çok çabuk haberdar olmuştur. Cemiyet ayrıca 1919 seçimlerinin bitmesinin ardından Meclisin açılmasına birkaç gün kala 8 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da İngiltere, Amerika, İtalya, Fransa siyasi temsilciliklerine, İstanbul basınına, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerine ayrıca Oriental gazetesine çektikleri telgrafla Milli Mücadele safında yer aldıklarını duyurmuştur. *Sırf Türk memleketi olan vatanımızdan bazı aksamın hasbel mütareke işgal dolayısıyla hâsıl olan teessürüne zemineten ekser mahallerde Türkler ve Müslümanlar hiç de muntazır olmayan bir takım gizli vak'alara maruz kalıyorlar. Biz Türkler nizam ve intizamı, âlem-i ihlal etmek taraftarı olmayıp vatanımızın bütün manası ile tamamen tahliyesi en büyük emelimizdir. ġu sırada kongrede Türkiye mesailinin müzakere olunacağını haber aldık. İşte Antalya'da akdettiğimiz yüz bin kişilik mitingde i'ta eylediğimiz kararı arz ediyoruz. Osmanlı imparatorluğu arazisinden kale'l-harp Osmanlı hükümetine ait arazi kâmilen Hükümeti Osmaniye'ye iade kılınacaktır. Hiçbir sebep ve vesile ile Türkler hakk-ı sarihlerinden mahrum edilmeyeceklerdir. Bunun hilafına verilecek kararı kabule muârız olduğumuzu ve her halde İtilaf Devletlerinin şimdiye kadar bu hususta vaki olan müracaat ve temenniyatımızı artık nazar-ı iltifata alarak adil ve insaf dairesinde Türklerin muhafaza-i hukuk esbabını temin eyleyeceklerine kat'iyen ümitvar bulunduğumuzu arz ve bu vesile ile takdim-i ihtiramat eyleriz efendim.''* (Oran, 2002:142)

Tevfik Paşa görevi kabul etmemiştir.[9](Akandere,2008:194) Böylece 2 Ekim 1919'da Milli Mücadeleye daha ılımlı bakan Ali Rıza Paşa atanmıştır.[10] Yeni hükümet Milli Mücadeleyi desteklediğini açıkça belli etmemiştir ancak her yönden destek vermeye çalışmıştır. (Mıhçı,2000:30)Ayrıca yeni hükümetin Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'da seçimlerin bir anevvel yapılacağını ve Meclis-i Mebusanın açılacağını duyurmuştur. (Akandere,2008:195) Bunun üzerine Ali Rıza Paşa kabinesi tarafından "*1908 İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkati"* esas alınarak, 7 Ekim 1919 tarihli seçim kararnamesine göre 1919 seçimlerinin yapılması kararı alınır. (Bilgen,2011:25)

Belirlenen bu kararnameye göre sancaklar seçim merkezleri olarak kabul edilir (Demiryürek,2018:524) ve mebus sayısı bu sancaklardaki nüfus sayısına göre belirlenir. İki dereceli seçim sisteminin uygulandığı bu seçimlerde seçilebilmek için 30, oy kullanmak içinde 25 yaşında olmak gerekmektedir. (Tasvir-i Efkâr, 8 Teşrinievvel 1335.s.1; Tuncer,2014:84) Birinci aşamada öncelikle müntehib-i evveller kendi seçim bölgelerinde müntehib-i sanileri seçmiştir. (*Vakit,* 9 Teşrinievvel 1335, s.2; Bilgin,2015:1116) Daha sonra Tezkere-i Osmanilerini gösteren ilk seçmenlerin isimleri defterlere kayıt edilmiştir. (*Yenigün*, 12 Teşrinievvel 1335, s.1.) Seçim kararnamesine göre Tezkere-i Osmanisini gösteren herkes (imam, papaz, haham) soruşturması

[9] Alemdar Gazetesi bu istifayı şu sözlerle halka duyurmuştur: *"Talat kadar bencil vegururlu. İttihat Terakki Hükümeti kadar mantıksız ve Tevfik Paşa Hükümeti kadar dafaydasız bir şekle büründüğü ve devletin bu zatın Sadrazamlığı zamanında adetaAvcı Sultan Mehmet zamanına döndüğü, Köprülünün kendisine rakip olabileceksadrazamları birer bahane ile harcadığı gibi Ferit Paşa'nın da rakip addettiğişahsiyetleri bertaraf ettiğini"* yazar. Bu olay yabancı basında ise özellikle *İtilaf* Devletleri tarafından tamamıyla Anadolu'nun büyük bir zaferi olarak adlandırılır.(*Vakit,* 3Teşrinievvel 1335, s.1; Bilgen, 2011:11)

[10] Milli Mücadele yıllarını ve Osmanlı Hükümetini yakından takip eden Alemdar gazetesi Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulması üzerine Padişah tarafından yayınlanan hatt-ı hümayunu halka 3 Teşrîn-i Evvel 1335 sayısı ile duyurmuştur. *"Ferit Paşa Kabinesinin vuku'-i istifasına ve sizin der-kâr olan ehliyet ve liyakatinize binaen Mesned-i Sadaret rütbe-i Sâmiyye-i Vezâret ve müşîrî ile uhdenizde tevcih ve Meşîhat-i İslâmiyye dahi Haydarizade İbrahim Efendi uhdesine tefviş olunmuş ve Kanun-i Esasi'nin 27'inci maddesi ahkâmına tevfikan teşkil eylediğimiz heyet-i cedide-i vükela tarafından tasdik edilmiştir. Bir müddetten beri efkar-ı ahalide hâsıl olub su-i tefehhüm sebebiyle tezayüd etmekte bulunan asar-ı tefrika ve şikâkın izalesiyle beyn-el-ahali vifâk ü vahdetin temin ve dahil-i memalikte sükun ve intizamın takriri ile Şerâid-i Kanuniyye dairesinde intihâbâtın bir an evvel icrâ ve heyet-i mebusan'ın ictimâğa davet eylemesi matlub-ı kat'imizdir. Heman Cenab-ı Kadir-i Mutlak selamet-i mülk ve millete hâdim olacak teşebbüsat-ı hayriyyenizde muvaffak buyursun Amin bahr mürselin."* (Bilgen,2011:12; CA, A:III/III, D:14, F:57,B:3784)

yapıldıktan ve ismi defter-i mahsusaya yazıldıktan sonra oy pusulasını alıp oy kullanmıştır. Seçimlerin birinci aşaması bittikten sonra müntehib-i saniler oylarını kullanmak için nahiye merkezlerine gitmiştir. Sonraki 5 gün içinde de mebus seçimlerinin tamamlanması istenmiştir. (Bilgin,2015:1116) Seçimlerin başlaması ile seçim müfettişleri görevlendirilmiş ve iki seçim heyeti oluşturulmuştur. (Karaca,2004:264) Heyetlerden birincisi Fevzi Çakmak Paşa Heyeti diğeri de (*Vakit*, 29 Teşrinievvel 1335, s.1; BOA, BEO / 4598 – 344833:1) Hurşit Paşa tarafından yönetilen heyettir. Hurşit Paşa heyeti Antalya'nın da içinde bulunduğu Konya civarındaki sancakların denetlenmesinden sorumludur. (BOA. MV. 217/129-1)

Antalya'da Seçimlerin Başlaması

Heyetlerin oluşturulması ile artık sıra seçimlerin başlamasına gelmiştir. Böylece Antalya sancağında çalışmalar hızlanmış, öncelikle temsil kurulu toplanmış ve sancaktan mebus olmaya uygun görülen kişiler belirlenmiştir. (Çimrin,2012:70) Aday olması istenilen kişilerin belirlenmesiyle seçimler başlamıştır. Ancak sancaktan beklenmeyen isimlerin adaylığını koyması ortamı biraz karıştırmıştır. Bunlar arasında namzetliğini açıklayan en şaşırtıcı isim eski Konya Valisi Cemal Bey olmuştur. Korkuteli Kazası kaymakamı Ali Rıza Bey 28 Ekimde Cemal Paşa'ya çektiği bir telgrafla Cemal Bey'in Antalya merkezden adaylığını koyduğunu bildirmiştir:

> *"Konya vâli-i sâbıkı Cemal Bey Teke livâsı meb'ûsluğuna nâmzedliğini vaz' etmişdir. Dâhiliye nezâretinde iken zimmet-i intihâba çalışmak üzre ta'yîn eylemiş olduğu bazı kâ'im-makâmlar ve müdirlerin ve me'mûrîn-i mâliye ma'rifetiyle ihrâz-ı ekseriyete uğraşılmakdadır" (*ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:21, G:91, B:91*)*

Bunun üzerine Mustafa Kemal hemen Sivas'tan, Konya 12. Kolordu komutanı Fahrettin Bey'e Cemal Bey'in bu sürpriz adaylığını bildirmiştir:

> *"Antalya'dan bildirildiğine nazaran Konya vâli-i sâbıkı Cemal Beyin Teke livâsı meb'ûsluğuna nâmzedliğini vaz' eylediği ve dâhiliye nâzırı iken zimmet-i intihâba çalışmak üzre ta'yîn eylemiş olduğu bazı kâ'im-makâmlar ve müdirlerin Teke livâsı me'mûriyet-i*

mâliyesinin bir mumâ-ileyhin ekseriyet kazanması husûsunda ibrâz-ı mesâ'i eyledikleri anlaşılmışdır. İcrâ-yı icâbı menût-ı re'y-i 'âlîlerinindir."(ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:21, G:91, B:91-aa)

Cemal Bey sancaktan adaylığını koymuş olsa da Temsil Heyetine göre hala Milli Mücadeleye karşı en önemli tehlikelerden birisidir. Bu yüzden de seçimlerde gereken desteği bulamamış ve mebus olarak seçilememiştir. İşte bu yüzden seçimlerde müntehib-i evveler müntehib-i sanileri seçerken oldukça temkinli davranmalıdır. Çünkü tıpkı Konya valisi Cemal Bey örneğinde olduğu gibi namzet olan her adayın bu mücadeleye neler kazandırıp neler kaybettirebileceği çok iyi hesaplanmalıdır. Bu konu gazetelerde de "*Hepimizin En Büyük Düşüncesi İntihabat"* başlığı ile ele alınmış ve halktan bu konuda bilinçli davranması istenmiştir.[11](*Yenigün,* 17 Teşrinievvel 1335, s.1.)

Antalya seçimlerinde Ekim ayı ortalarına gelindiğinde bazı kazalarda müntehib-i sani seçimleri için oy verme işleminin tamamlandığını görüyoruz. Bu kazalardan birisi Akseki kazasıdır. Burada alınan sonuçlara göre:

1- Hamdullah Suphi Tanrıöver 8 oy,

[11] *'Hepimizin En Büyük Düşüncemiz: İntihâbat, Sür'at Kadar Selamet de Lazım Acele İşe Şeytan Karışabileceğinide Unutmayalım. Evet, dünde söylemiş olduğumuz gibi intihâbat sür'atle başlayacak, meclis-i mebusan asgari bir müddet zarfında toplanarak ve irade-i milliyeyi hâkim kılacak. Ondan sonra dâhilde idaremiz mecrayı meşruane göreceği gibi halen en mühim mesele hariciyemiz olan sulh meseleside, Hariciye Nazırı paşanın bu nüshamızda münderic beyanatında söylemiş olduğu üzere, milletin emâl ve metalibi tezahur etdikden sonra ve o emâl ve metalib meşruh nazar-ı dikkate alınarak akd olunacak. Milletlerin hüküm ve iradelerine büyük kıymet veren bu asırda önümüzde ki intihâbatın akd edeceğimiz sulh itibariyle de ehemmiyeti meydandadır. O halde paçaları sığayarak haydi intihâbata diye yola çıkmış bulunuruz ama ilk adımlarda işin selametine halel verecek bazı noksanlarla da karşılaşıyoruz. Sür'atle yapılacak olan bu intihâbatda çok dikkatli davranmağada mecburuz intihâbatın ehemmiyeti bu dikkati farz kılıyor. Dün bu intihâbatın fırka meselesi olmakdan müteallî bir mahiyeti olduğunu arz etmiş idik.Fi'l hakika bu intihâbat için olsa olsa (helas ve selamet vatan intihâbatı) demek mümkün olabilir.Mevcud ve elyevm faaliyete koyulmağa mütehebbi olan fırkaların kitle-i halka nazaran haiz oldukları kuvay-ı temsiliyenin derecesi bizim ve kimsenin mechul değildir.Bu sözümüzle biz fırkaların ceffelkalem bir tarif edilmesini iltizam ediyor değiliz.Anlamak istediğimiz herkesin haddi ve hakkıdır. Söylemek istediğimiz hakikatin hükümranlığıdır. Evvela fırkalarında dâhil olduğu halde bütün efrad milleti bu hakikati kavramış ve kabul etmiş görmek istiyoruz. Bu intihâbatda mesele, dünde söylemiş olduğumuz vecihle, tam ve hakiki münasebiyle:-Milletin Varlığını Kurtarmak Meselesidir. Böyle bir mesele ise vahdeti milliyeyi icab eden, hatta farz kılan bir meseledir.Temin olunacak gaye itibariyle bu intihâbatda millete ilk ve son tavsiyemiz şu olacakdır: İttihad, ittihad, yine ittihad."* (*Yenigün,* 17 Teşrinievvel 1335, s.1.)

2- Rasih Efendi 15 oy,
3- Konya Valisi Cemal Bey 10 oy,
4- Damat Şerif Paşa 10 oy
5- Alaiye eski mebusu Hamdi (Hamdullah Emin) Paşa 1 oy,
6- Antalyalı İbrişim zade Mustafa Efendi ise 2. oy almıştır. (*Yenigün*, 16 Teşrinievvel 1335, s.2)

Görüldüğü gibi eski Konya valisi Cemal Bey şaşırtıcı bir şekilde en fazla oy alanlar arasındadır. Ancak belirttiğimiz gibi daha önceki faaliyetlerinden dolayı gerekli desteği bulamamıştır. Listede yer alan isimlerden Hamdullah Suphi Tanrıöver ise aynı zamanda hem Akseki kazasından hem de Saruhan Sancağından aday olmuştur. Seçim sonuçlarına göre Saruhan sancağında 82 oy alarak sancak geneline göre iyi bir sonuç çıkarmıştır. Tanrıöver Antalya'nın yanı sıra buradan da Mebus olarak seçilmiştir. *(Yenigün,* 19 Teşrinievvel 1335, s.2) Meclis zabıtlarına göre her iki sancaktan da mebus seçildiği için meclisin 26 Ocak 1920 tarihli oturumunda kendisine *"Antalya'yı mı tercih ediyorsunuz?"* diye sorulduğunda Saruhan'dan istifa ettiğini ve Antalya'yı tercih ettiğini söylemiştir. (M.M. Z.C,C. 1, D. 3, 26 Kanunu Sani 1336:25)

Hamdullah Suphi'nin Antalya mebusluğunu tercih etmesi üzerine onun yerine Saruhan Sancağı mebusluğuna sancaktan oy çokluğu ile İbrahim Süreyya Bey seçilmiştir. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:206, B:206dd) Ekim ayının sonlarına doğru seçim sonuçları kesinleşmeye başlamış ve Dâhiliye nezaretine bildirilmeye başlanmıştır. Ancak sonuçlar birkaç yerden farklı şekilde bildirilmiştir. 22 Ekim de gazetelerde verilen haberlere göre Dâhiliye nezaretine gönderilen bir telgraf ile Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Celal Nuri Beylerin Antalya sancağından mebus seçildiklerinin kesinleştiği bildirilmiştir. Oysaki Aslında Celal Nuri Bey doğum yeri olan Gelibolu'dan Mebus olarak seçilmiştir. Celal Nuri Bey aslında Milli Mücadele için Temsil Heyeti tarafından seçilmesi istenilen bir adaydır ancak resmi seçim sonuçlarına göre Antalya'dan seçilememiştir. (*Yenigün* 22 Teşrinievvel 1335, s.2) Antalya seçimlerine katılan fırkalardan Çiftçiler Derneği bu seçimlerde eski Antalya mebuslarından Hamdullah Emin Paşa'yı aday göstermiş ancak sonuçlara göre oda Antalya'dan mebus olarak seçilememiştir.(*Yenigün* 26 Teşrinievvel 1335, s.2; *Yenigün* 27 Teşrinievvel 1335, s.2)

Antalya'dan adaylığını koyan bir başka önemli isim ise Milli Mücadele için önemli çalışmalarda bulunan ve aynı zamanda AMHC kurucularından olan Müftü Yusuf Talat Efendidir. Yusuf Talat'ın seçimleri kazanması pek kolay olmamıştır. Çünkü her ne kadar Antalya sancağında İtalyan işgallerinin önlenebilmesi için Milli Mücadele adına önemli faaliyetlerde bulunmuş olsa da müftülük yaptığı dönem içerisinde dört defa görevden alınmıştır söylentileri Sivas'a kadar ulaşmıştır. Buda onun Temsil Heyeti tarafından Milli Mücadele ilkelerine uygun bir aday olup olmadığı konusunda şüphe duyulmasına neden olmuştur.(ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:46, B:46df; ATASE Arşv. İSH. Kol.K:332, G:52, B:52.) Bunun üzerine Sivas'tan Burdur mutasarrıflığına bir telgraf gönderilerek içinde Antalya Mebusu Yusuf Talat'ın da bulunduğu bazı mebusların Milli Mücadelenin amaç ve esaslarına uygun kişiler olmadıkları belirtilir:*"...İbtidâî ve sahil bu muhitte tefekkür bizzât olmayan müntehab-ı evvel ve sânilerin hükümetlerce menâfi-i milliye uğrunda irşad edilememiş olması iki maddede meşruh sakat seciyeye sebep olabilir."*(ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:46, B:46de)

Bu telgraf aynı zamanda Mustafa Kemal ve Temsil Heyetinin seçimler konusunda ne kadar seçici davrandığını göstermektedir. Ayrıca Temsil Heyetinin Yusuf Talat'ın seçilmesinden pek memnun olmadığı açıkça görülmektedir. Mebuslar belli olmaya başlamış ve her seçimde olduğu gibi bu seçimlerde de birçok bölgede itirazlar olmuş, seçimlere müdahale edildiği beyan edilmiştir. (*Vakit*, 6 Kânunusani 1336, s.2.) Birçok vilayette seçimlerine hile karıştığı tespit edilmiş (CA. A:III/7,D:18, F:127/9,B:12681) ve Temsil Heyeti tarafından konu ile alakalı soruşturma başlatılmıştır. (Güneş,2017:89-90) Hürriyet ve İtilaf fırkası başta olmak üzere İtilaf devletleri de seçimlere hile karıştığı fikrindedir.[12]

[12] İngiltere yüksek komiseri Sir. J.de Robeck, Dışişleri Curuzon'a 12 Kasım 1919 tarihinde bir mektup yollayarak "*Vilâyetlerdeki alışılmış sahtekârlık ve gözdağı metotları, İttihat Terakki ve milliyetçilerin adaylarının milletvekilliğine geri dönüşünü temin etmek için hiçbir saklı hile olmaksızın uygulanmaktadır. Bunun için yeni meclis seçimlerden sonra açıldığında milliyetçi ve ittihatçı partizan ve delegelerin ağzına kadar dolu olduğu bir meclis olacaktır."* demiştir. Aynı şekilde Amerika Yüksek Komiserliği tarafından gönderilen raporda da milliyetçilerin ustalıkla kendi adamlarını seçtiklerinden bahsedilmektedir. Bu yorumlar doğrultusunda Times gazetesi de yapılan seçimleri "*İttihatçıların Büyük Zaferi"* olarak yorumlamıştır. Zira Milli Mücadele'yi tamamıyla İttihatçıların hareketi olarak yansıtmak İtilaf devletlerinin uyguladığı siyasi bir politikadır. (Karaca,2004:308)

(Karaca,2004:308) Ancak kayıtlarda Antalya seçimleri ile alakalı herhangi bir hile olayından ya da seçim iptalinden bahsedilmemiştir.

Resmi sonuçlara göre Antalya seçimlerinin hangi tarihte son bulduğu ile alakalı kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte (Avanas,1998:90) seçimlerin 22 Aralık 1919 tarihinde tamamlandığı tahmin edilmektedir. Arşiv kayıtlarına göre mebusların aldıkları oy sayısı tam olarak bilinmese de mebus sayısını gösteren tabloya göre Antalya sancağından 2 mebus seçildiği kesindir. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:206, B:206da; ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:206, B:206dc.) Yine bu tabloya göre sancaktan Antalya müftüsü Talat Efendi ve Hamdullah Suphi Tanrıöver Antalya mebusları olarak seçilmiştir. (Çimrin,2012:73; ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:46, B:46de)

Sıra mebusların mazbatalarının hazırlanmasına gelmiştir. Heyet-i Teftişiye ve Meclis-i İdare tarafından mühürlenen mazbatalar Dâhiliye Nezaretine gönderildikten sonra sancak merkezlerinden mebusların seçim mazbatalarının gönderilmesini istemiştir. (Demiryürek,2018:534) Mazbataların hazırlanması beklenirken sıra Mebusların İstanbul'a doğru yola çıkmalarına gelmiştir. Ama Temsil Heyeti için önemli bir sorun daha vardır. Çünkü mebusların meclise gitmeden önce toplanacağı yer meselesi henüz halledilmemiştir. Aslında o günlerde Ankara-Eşkişehir demir yolu çalışmaya başlamıştır ve bu güzergâh ulaşılması kolay bir nokta da bulunmaktadır. Bu yüzden daha sonra buluşma yeri olarak Ankara belirlenmiştir. (Nutuk,2016:227) Bunun üzerine Mustafa Kemal tarafından çekilen telgraflar ile Temsil Heyeti namına seçilmiş olan tüm mebusların İstanbul'a geçmeden önce Ankara'da toplanmaları ve genel durumu istişare ettikten sonra İstanbul'a geçmeleri istenmiştir. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:18, G:16, B:16aa)

Aynı şekilde Mustafa Kemal Antalya Jandarma Tabur Kumandanı Nihat Bey'e gönderdiği bir şifre ile Antalya'dan seçilen mebus Yusuf Talat Bey'in Ahmet Nuri Efendi adında biriyle Meclis açılışı için İstanbul'a gitmeden önce Rauf Orbay ile görüşmelerini istemiştir. Bu telgrafı Mustafa Kemal açık imza ile Ankara Jandarma Alay Kumandanı sıfatı ile yollamıştır. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:23, G:46, B:46dx) Antalya Jandarma tabur kumandanı Nihat Paşa'da Ankara'da Mustafa Kemal'e yolladığı cevapta Meclsi-i Mebusanın İstanbul'da

toplanıyor olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve daha sonrasında Mebusların Ankara'ya uğrayamayacaklarını bildirmiştir. Sebebini ise:

> *"Şu sırada bir ay (istişâre olacak) Ankara'ya azimete imkân olmadığı cihetle emr-i sâmilerinin infâzı maatteessüf kâbil olamayacaktır. Zira Burdur'a otomobil ve araba gidemiyor. Geçende bu havaliye şimdiye kadar emsâli mesbûk olmayan rahmet nüzul ederek yolları tamamıyla tahrîb etmiştir. Hususi ile meclis küşâd edildiğinden bahisle heman hareket lüzumu mutasarrıf vasıtasıyla dâhiliye nezaretinden tebliğ olunuyor. Maamâfih mütâlaa-i âcizânemizi ber vech-i zîr bir kere daha arz ediyoruz:*
>
> *1- İstanbul'un vaziyeti tamamen tavazzuh etmedikçe meclis-i millînin orada in'ikâdına hiçbir suretle taraftâr değiliz.*
>
> *2- Milletin meşru arzularına muhâlefet ve İngilizlerle hususi muâhedeler akdine muvâfakatla esiriyet ve Türklüğünü imhâya sebebiyet vereler nazar-ı millette malum olduğundan milleri bu mühlik vartadan haslası esbabının suret-i kat'iyyede temin buyrulması.*
>
> *3- Eczâ-i memalik-i Osmâniye'den bazı aksâm iftirâk edecek olduğu halde buralarda kalacak Müslümanların İzmir ve Adana'da olduğu gibi ırz ve nâmusları Rum ve Ermeniler tarafından pâymâl edileceğinden bu suretle ölmekten ise şerefle Türklüğe hâtime verilmesi hususundaki fikir ve mütalaamıza musır olduğumuzu arz ile takdim-i ihtirâmât eyleriz efendim."* sözleri ile açıklamıştır. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:23, G:46, B:46dy *)*

Bütün hazırlıkların tamamlanmasıyla 12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan açılması ile Antalya mebusları da yeminlerini etmiş ve mazbatalarını almıştır. (Güneş,1988:15) İlk gün 72 mebus yemin etmiştir.268 oyla Erzurum Milletvekili olan[13] Mustafa Kemal ise tutuklanma tehlikesine karşın hastalığını

[13] Seçim öncesinde Mustafa Kemal'e eğer aday olursa hangi ilden aday olacağı sorulduğunda: "*Mebus namzetliğimi vazetmedim ve etmeyeceğim ve fakat Millet herhangi bir yerden beni mebusluğa intihab ederse maal-iftihar kabul ederim."* cevabını vermiştir. (Mıhçı,2000: 47)

bahane göstererek İstanbul'a gitmemiş ve mazereti kabul edilerek izinli sayılmıştır.(M.M. Z.C, C. 1, D. 4, 23 Şubat 1336:186)

Meclisin açılmasından sonra Sivas mebusu Vasıf Bey (Kara Vasıf) yaptığı konuşma ile Meclisin açılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiş daha sonrasında da rahatsızlığı nedeni ile açılışa katılamayan padişaha geçmiş olsun demek için bir heyet gönderilmesini teklif etmiştir. Bu teklifin kabul edilmesinden sonra sıra şube atamalarına gelmiş ve Yusuf Talat Efendi 2.Şubeye, Hamdullah Suphi Tanrıöver'de 4. Şubeye üye olarak seçilmişlerdir. (M.M.Z.C,C.1,D.4,12 Kanunu Sani 1336:1-2) Şube atamalarından sonra Dâhiliye Nezareti bazı mebuslar hakkında şikâyetler olduğunu belirtmiştir. Bu mebuslar arasında Antalya mebusları da vardır. Ancak seçimlerde tutulan tutanaklarda ve Teftiş heyetinin tuttuğu zabıtlarda konu ile alakalı hiç bir şey bulunamadığıiçin olayın 1. Şube heyeti Umumiyesi tarafından incelenmesine karar verildiği duyurulmuştur. Ayrıca Dâhiliye nezaretide bu şikâyetleri bildiren kişilerin bizzat mahkemeye başvurması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Mebusların mazbatalarının onaylanmasına karar verilmiştir. Böylece Yusuf Talat Efendi ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Antalya mebuslukları 26 Ocak 1920 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda kabul edilmiştir.[14] (M.M. Z.C, C. 1, D. 4, 26 Kanunu Sani 1336: 25-26)

Meclis-i Mebusanda Antalya mebuslarından Hamdullah Suphi oldukça faaldir. İlk olarak yeni meclisin ikinci oturumunda söz alarak Konya mebuslarının mazbatalarında evrak sahteciliği iddiasının müzakeresinde Konya mebuslarını savunarak evraklarında hata olmadığını ve mazbatalarının

[14] Mebusların mazbataları *"Heyet-i Umumiyyeye «Mevzu-u bahs olan evrak-ı iştikâiyyenin vürûduna 19 Kânunusâni 1336 Tarihinden beri intizar olunduğu halde henüz vürûd etmemiş olduğu gibi Keskin kazasınca Kaymakam-ı kazanın haklarında rey vermek üzere icrâ-yı tesir ettiği iddia olunan zevat zâten intihab edilmemiş ve Antalya ve Eğridir intihabalarında vuku bulduğu beyan edilen yolsuzlukların mahiyeti hakkında da ne mazâbıt-ı intihabiyyede ve ne şâir taraftan gönderilmiş evrak bulunmadığı cihetle Dahiliye Nezâretinin göndereceği evrakın vürûduna intizar olunması Mecliste ekseriyetin husulane mani olacağı tabii olup evrak-ı iştikâiyyenin mazâbıt-ı intihabiyye üe beraber gönderilmesi ise teamül-ü kadim iktizasından olduğundan ve Kanun- u Esâsı ve İntihab-ı Kanunî ile muayyen olan Mebusluğu mani evsafı haiz olmayan Mebusan hakkında başka suretle muamel e ifâsına da imkân bulunmadığı bedihi olmasına mebnî, İsparta ve Antalya Mebusları hakkında Şubece bidayeten verilen kararın tebdiline sebeb olmadığından keyfiyetin mazâbıt-ı aidesi ile beraber Heyet-i Umûmiyyeye şevki zımnim da takdimine karar verildi."* kararı ile onaylanmıştır.(M.M. Z.C, C. 1, D. 4,26 Kanunu Sani 1336:25-26)

onaylanması gerektiğini belirtmiştir. (M.M.Z.C, C. 1, D. 4,22 Kanunu Sani 1336:37.) Ali Rıza Paşa Kabinesinin kurulması münasebetiyle 9 Şubat 1920 tarihli meclis oturumunda hükümete tebrik mesajları okunmuştur. Hamdullah Suphi, Ali Rıza Paşa hükümetine teşekkür etmiş ve Anadolu'daki işgalleri uzun bir konuşma ile eleştirmiştir.[15] (M.M. Z.C, C. 1, D. 4, 9 Şubat 1336:85)

Bir diğer Antalya mebusu Yusuf Talat Bey ise meclis oturumlarında pek söz almamıştır. Zira meclisin 12. oturumunda sağlık sorunlarıyüzünden istifa etmiş ve mebusluktan çekilmiştir. Hemen hemen her oturumda faal olan Hamdullah Suphi ise Yusuf Talat'ın istifasına hiçbir şekilde yorum yapmamıştır. Aslında bu sessizliğinde Yusuf Talat Efendi'nin Temsil Heyeti tarafından istenmemiş olması da etkili olmuştur. (M.M.Z.C,C.1,D.4,19 Şubat 1336:166)

Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası ve Antalya Sancağından Tepkiler

15 ay boyunca kapalı kalan meclisin tekrar açılması için Temsil Heyeti ile birlik olup İstanbul hükümetine seçim kararı aldırtan Ali Rıza Paşa meclisin 17 oturumundan sonra istifa etmek zorunda kalmıştır. Ali Rıza Paşa'yı istifa etmeye zorlayan olaylar aslında Misak-ı Milli kararlarının mecliste kabul edildiği günlerde başlamıştır. Çünkü bu günlerde Gelibolu civarında bulunan Akbaş cephaneliğinin Kuvay-ı Milliye birlikleri tarafından ele geçirilerek Anadolu'ya gönderilmesi Ali Rıza Paşa hükümetini zor duruma düşürmüştür. Çünkü hükümet itilaf devletlerine tamamen boyun eğmiştir ve her istediklerini yapmaya çalışmaktadır. Bu cephanelikte bulunan mühimmatın bir kısmınıda İtilaf devletlerine bırakma sözü vermiştir. Ayrıca baskından sonra Ali Rıza Paşadan

[15] *"Efendiler, ilk sözüm hükümete teşekkür olacak. Kabine, beyannamesinin birinci kısmında çok müşkül şerait dairesinde vazifeyi deruhte ettiğini bize hatırlatıyor. Şüphesiz biz bunu daima nazarı dikkatimizde tuttuk. Son derecede vahim bir vaziyet içinde ve bin müşkülatla muhat ve yalnız vatanperverlik hissiyatından mülhem olarak, hükümetimiz vazifeyi deruhte etti. Biz bundan dolayı kendisine teşekkür etmeyi bir vazife biliriz. Padişahımızın Millet Meclisinde okunan Nutku Hümayunları, hükümetin şimdi dinlediğimiz beyannamesi ile bizim içlerimizde yaşayan hisler, elemler birleşiyor.Faka t ne yazık ki memleketimizde tamam i ile vazıh bir vaziyet meydana gelmekte gecikiyor. Aradığımız vuzuh ve sarahati bulamıyoruz. Tabiî şerait dairesine giremiyoruz. Çünkü memleketimizde fuzulî olmak üzere hiçbir hakka istinat etmeyen birtakım işgaller var… Onun için Anadolu'da bir millî hareket uyandı ise bu hükmü geri alsınlar, bütün şikâyet edenleri ihtar ediyoruz, haksızlığı, zulmü geri alsınlar. Hüküm giymiş olan canileri yerlerine iade etsinler."* (M.M. Z.C, C. 1, D. 4, 9 Şubat 1336:85.)

Yunanlılar karşısında bulunan Kuvay-ı Milliye birliklerini üç kilometre geriye çekmesini istemiştir. Aslında buradaki amaç onun istifa etmesini sağlamak ve yerine tekrar İngiliz yanlısı Damat Ferit Paşa'yı getirmektir. Nitekim öylede olmuştur. Çünkü Ali Rıza Paşanın Kuvay-ı Milliye birliklerini geri çektirmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu yüzden 3 Mart 1919 da Yunanlıların Gölcük yaylası ve Bozdağ'ı ele geçirmeleri sonrasında Ali Rıza Paşa istifa etmek zorunda kalmıştır. (Nutuk,2016:266-268)

Henüz yeni kurulmuş olan hükümetin kısa bir süre sonra dış baskılara dayanamayarak istifa etmesi Ulusal Mücadelenin gidişatınısekteye uğratmış ve Temsil Heyeti üyelerini de yeni tedbirler almak zorunda bırakmıştır. Ali Rıza Paşanın istifasından sonra memleketin dört bir yanından gelen itiraz ve protesto telgrafları Mecliste tek tek okunmuş ve bu istifa büyük yankı uyandırmıştır. Ancak bu hükümetin istifasınahiç şüphesi en çok Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti tepki göstermiştir. (Güneş,2017:260; Nutuk,2016:266-268) Antalya sancağı da merkezden iki ve Alanya'dan (Alaiye) bir tane olmak üzere üç telgraf çekerek bu protestoya destek vermiştir:

Teke: (Antalya Merkez)

"Şu halde yedi yüz senelik bir Türk ve islâm Devletinin inkiraza mahkûm olmasıyla Millet bit-tabi neticesi pek vahim olan ve mücerret namuslarını menfeat-i şahsiyye mukabili harice satmış bulunan eşhâs-ı malûmenin semere-i faaliyyeti ile husule gelen bu tazyikata hiç bir suretle tahammül edemeyip Vatanını istihlas hususunda son vazifesini ifâya karar vermiştir. Bütün Müslümanlar din ve vatanları uğrunda hayatlarını istihkar ve şerefli bir şahadeti kabul eyleyeceklerdir. Mütarekeden beri Memleketimizin duçar olduğu felâketlere Ferit Paşa Kabinesinin ihanet ve hıyaneti sebep olduğu vesaik-i adîde ile sabit olmuştur. Millet ve Devleti bu derekeye tenzil eden ve İstiklâl-i Milletimizi gasba alet olan böyle bir kabinenin yahut emsalinin mevki-i iktidara getirilmesi Milletin bî-hakkın galeyanını mucip olacağı arz ve aksi takdirde, ırz ve namusumuz büsbütün heder olmamak üzere Milletçe uhdemize mürettep vazifeye hemen ve bilâ-tereddüt mübaşeret edeceğimiz Vükelâyı Millete iblağ ve bu bâbta Meclis-i Mebusanca vuku bulmuş

olması tabii olan teşebbüsat neticesinden akşama kadar malûma titâ buyurulmasını kemâl-i ehemmiyyetle istirham eyleriz." (M.M. Z.C, C. 1, D. 4, 6 Mart 1336:353)

Teke : (Antalya Merkez)

"Şimdi aldığımız malumata nazaran Kabinenin istifa ettiği ve yerine Damat Ferit Paşa'nın veya emsalinden birinin mevki-i iktidara gelmesi me'mul-u kavi idiği ve İstanbul'da ecnebi amaline hadim bir Şura'yı Hilâfet teşkili."

Alaiyye : (Alanya)

"Aldığımız son haberler halkı müthiş bir heyecan içinde bırakmıştır. Her halde "iyi bir maksatla ıskat edilmediği anlaşılan Kabinenin birtakım vatan hainleri tarafından istihdaf edileceği his olunuyor. Millet böyle bir ihanete katiyen razı olamaz. Efendiler, biz sizleri bu demlerde hukukumuzun muhafaza ve müdafaası için gönderdik. Sizler orada bizleri temsil ederek Arzu-yu Millîmize külliyen mugayir olan ve asabiyet-i Milliyyemizi son derece tahrik eden böyle bir denaete muvafakat ederseniz yazıklar olsun. Artık bu zillet, bu hakaret t yeter. Bu gibi cinayetlere hiç bir zaman baş eğmeyeceğimizi bildirmekle beraber Millî Arzularımızı tatmin etmek için kanlarımızın son damlasına kadar işara amade bulunduğumuzu arz eder ve bu husus için müsmir teşebbüsatlarına cevaben intizar eyleriz."(M.M. Z.C, C. 1, D. 4,3 Mart 1336:354)

Ali Rıza Paşa'nın istifa etmesinden kısa süre sonra 16 Mart 1920'de İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. Mebusların bir kısmı baskından kaçarak kurtulsa da bazıları tutuklanmış ve sürgün edilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal baskından kurtulabilen tüm mebusların derhal Ankara'ya geçmesini istenmiştir. Bu karar üzerine Antalya mebusu Hamdullah Suphi Tanrıöver'de hemen İstanbul'dan Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Hatta ogün yolda yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

"Efendim, encümenlerde olan karara akalliyete ittibaa mecbur olduğumuz için ben de imza koymuştum. Karar bu tarzda alınmamak

merkezinde idi. Firar ettiğimiz gece İstanbul'da, diyebilirim ki, firar kanallarının kapıları kapandı. Karakol kumandanlarını dinlemeyerek atladılar. O veçhile teşrif buyurdular. Bu ciheti hatırlatmak isterim. Kendilerine yolda tesadüf ettik. O jandarmalar karakol kumandanını bile dinlemiyorlar. Arz etmek istediğim malûmat bundan ibarettir." (T.B.M.M. G.C.Z. C.1, 9 Mayıs 1336:5.)

Mebusların Ankara'ya ulaşmasında bazı sorunlar ve gecikmeler olsa da ekseriyet zamanında katılmış ve TBMM 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılmıştır. İngilizler'in elinden kaçmayı başaran Hamdullah Suphi Bey'in yanı sıra Antalya'dan yeni seçilen, İbrişim zade Mustafa Bey, Encümen azasından Rasih Bey, Antalya Darülhilâfe müderrislerinden Halil İbrahim Bey, Belediye Başkâtibi Hasan Tahsin Bey ve eski Korkuteli kaymakamı Ali Vefa Bey 29 Nisan 1920 tarihinde Meclise katılmak için Antalya'dan yola çıkan diğer mebuslardır. (Sarıgüzel,2009:208-209)

Antalya Mebusları

Hamdullah Suphi Tanrıöver 1885 yılında İstanbul Aksaray'da, dünyaya gelmiştir. Maarif, Maliye, Nafia, Evkaf ve Maarif nazırlıkları yapan Tanrıöver Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu gibi derneklerde çalışmıştır. Millî Mücadele yıllarında Konya ve Antalya'da görev yaptıktan sonra 35 yaşında Antalya Mebusu olmuştur. Milli Mücadelenin en zor dönemlerinde Maarif Vekilliği yapmışve tüm siyasi hayatı boyunca Mustafa Kemal hayranlığını her yerde muhakkak dile getirmiştir.[16] (Tanrıöver,1971:14-17;Güven-Boyraz, 2016:290) Hamdullah Suphi Tanrıöver, siyasi karakteri oldukça baskın ve aydın birisidir ayrıca Türk Ocaklarında yıllarca başkanlık yapmış birisi olarak meclis oturumlarında sıkça söz alan aktif bir mebustur. Bu özelliğinden dolayı da

[16] *"O emir ve kumanda mekiğinde hiç mağlup olmamış bir askerdir, cihan muharebesinin enkaz halinde bıraktığı bir devletten yepyeni bir devlet çıkarmak için lazım unsurları üzerinde toplayan bir ıslahatçıdır, hesapsız akan kanlar pahasına kazanılmış zaferlere rağmen kıt görüşlü siyasiler tarafından felaketlere sürüklenirken bize Türk davasını anlatan bir siyasidir, tüm Müslüman dünyasını esarete uğratan manevi zincirleri kırmasını bilen bir ıslahatçıdır, askerlikte, idarede siyasette, sanatta, ve zevkte o bir rehberdir, baştır ve bir hatiptir.*'' (Tanrıöver,1971:14-17)

Mustafa Kemal Paşa'nın mecliste her daim görmeyi çok istediği kişiler arasında olmuştur. (M.M. Z.C, C. 1, D. 4,15 Kânunusani 1336:16-17)

Aralıklarla olsa da 34 yıl Türk Ocağı genel başkanlığı yaptıktan sonra 10 Haziran 1966 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı Merkez Efendi Mezarlığı'na gömülmüştür.(Kafesoğlu,1966:746) Diğer Antalya mebusu Yusuf Talat Efendi ise Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurulmasında ve çalışmalarında önemli rol oynamış biridir. (Çeltikçi,2015:86-87) Ancak bu kadar tanınan birisi olması gizlice Ankara'ya ulaşmasını zorlaşmıştır bunun için seçimlere katılamamıştır. Bunun üzerine Ali Vefa Bey, onun yerine seçime katılmış ve 19 Nisan 1920 tarihinde 97 oy alarak seçimi kazanmıştır. (Çimrin,2012:66) Yusuf Talat Efendi Hamdullah Suphi'nin tam tersine mecliste pek aktif bir mebus değildir. Nitekim genel olarak oturumlara da katılmamıştır. Bulunduğu oturumlarda da pek fazla söz aldığı görülmemiştir. Meclisin 2. Ayında 12. Oturumunda sağlık sorunlarını sebep göstererek istifasını sunmuştur.(M.M.Z.C, C. 1, D. 4, 19 Şubat 1336:155-156)

Sonuç

Erzurum ve Sivas Kongreleri ile başlayan Milli Mücadele hareketi Damat Ferit Paşa Hükümetinin istifa etmesi ve Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Kurulan bu yeni kabine Anadolu ve İstanbul hükümeti arasında arabuluculuk yapmış Mustafa Kemal ve Temsil Heyetinin ısrarları ile ilk önce seçimler konusunu ele almıştır. Daha sonra hemen bir seçim kararnamesi hazırlatmıştır. Seçim kararnamesinin yayınlanmasından sonra seçimler yapılmaya başlanmıştır. Bu seçimlerde Antalya sancağından iki tane mebus seçilmiştir, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Yusuf Talat Efendi. Mebuslar Aralık ayının sonlarına doğru seçimlerin bitmesiyle İstanbul'a doğru yola çıkmışve 12 Ocak 1920'de açılan Meclis-i Mebusana katılmıştır. Şube atamalarının yapılmasından sonra aynı oturumda Dâhiliye Nezareti Antalya mebusları hakkında bazı şikâyetler olduğunu bildirmiş ve kanıt olarak bazı evraklar gösterilmiştir. Ancak seçimlerde tutulan tutanaklarda ve teftiş heyetinin tuttuğu zabıtlarda konu ile alakalı hiç bir şey bulunamadığını için Mebusların

mazbatalarının onaylanmasına karar verilmiştir. Bu olay dışında Antalya seçimlerinde her hangi bir hile yada sahtecilikten bahsedilmemiştir. Genel olarak bakıldığında Temsil Heyeti seçimlerde olabildiğince Müdafa-i Hukuk üyelerinin kazanması için çalışmıştır. Nitekim Antalya sancağında da Hamdullah Suphi'nin kazanması en çokta Mustafa Kemal'i memnun etmiştir. Ancak her ne kadar Milli Mücadele için çalışmış olsa da müftü Yusuf Talat efendinin seçilmiş olması Temsil Heyetini memnun etmemiştir. Çünkü müftülük yaptığı dönemde birçok olaya ismi karışmış buda güvenilir bir mebus olmasının önüne geçmiştir. Yine de Mustafa Kemal mecliste Milliyetçilerin sayıca fazla olmasından memnundur. Ancak meclisin ekseriyetinden memnun olmayan başta İngiltere ve İstanbul hükümeti Ali Rıza Paşa hükümetinin istifa etmesine neden olmuş ve Damat Ferit Paşa için zemin hazırlamıştır. Ancak bu istifadan kısa süre sonra meclisin İngilizler tarafından dağıtılması ile Ankara'da açılacak olan TBMM önü açılmış ve hem yeni seçilen mebusların hem de İstanbul'dan kaçabilen mebusların katılması ile 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır. TBMM'ne beş tanesi yeni seçilen mebuslar ve Hamdullah Suphi olmak üzere Antalya'dan altı mebus katılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:18, G:16, B:16aa

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:19, G:110, B:1

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:46, B:46de

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:46, B:46de

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:2, G:46, B:46df;

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206da

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dc.

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:20, G:206, B:206dd

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:21, G:91, B:91-aa

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dx

ATASE Arşivi, Atatürk Koleksiyonu, K:23, G:46, B:46dy

ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Kataloğu, K:332, G:52, B:52.

BOA, BEO / 4598 – 344833:1.

BOA. DH. ŞFR. NR.97/347.

BOA. HR. SYS. D.79/4. G.5.

BOA. MV. 217/129-1.

CA, A:III/III, D:14, F:57,B:3784

CA. A:III/7, D:18, F:31, B:1242

CA. A:III/7,D:18, F:127/9,B:12681

TİTE Arşivi, K:302, G:30, B:30-1

TİTE, Arşivi. K:298, G:28, B:28001

TİTE, Arşivi. K:299, G:39, B:39001

TİTE, Arşivi. K:308, G:5, B:5001

Süreli Yayınlar ve Meclis-İ Mebusan Zabıt Cerideleri

Tasvir-i Efkâr, 8 Teşrinievvel 1335

Vakit, 29 Teşrinievvel 1335

Vakit, 3 Teşrinievvel 1335

Vakit, 6 Kânunusani 1336

Vakit, 9 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 12 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 16 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 19 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 20 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 22 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 26 Teşrinievvel 1335

Yenigün, 27 Teşrinievvel 1335

Yenigün17, Teşrinievvel 1335

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 12 Kânunusani 1336, s. 1-2
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 15 Kânunusani 1336, s.16-17
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 3, İçs.1, İn.1, 26 Kânunusani 1336, s. 25
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1, İn.1, 26 Kânunusani 1336, s. 25-26
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 19 Şubat 1336, s.155-156.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 23 Şubat 1336, s.186.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 3 Mart 1336, s.354.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 4, İçs.1,İn.3, 6 Mart 1336, s.353.
Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C. I. D. 3, İçs.5, İn.29, 21 Kânunuevvel 1334, s. 363-4
TBMM GCZ. C.1, 9 Mayıs 1336, s.5.

Kitap, Makale ve Bildiriler

Akandere, Osman, (2008), "İdama Mahkûm Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkartılan İdam Kararları", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi,* ss. 185-241 (II).

Akbıyık, Yaşar, (1999) *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*, Ankara.

Akıncı, Abdul Vahap – Sefa USTA, (2015), "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi" *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17 (29) 4 1-52, ss.41-52.

Akyıldız, Ali, (2003), "Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye" *DİA*, C.28, ss.250-251.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV. Ankara, 1991.

Avanas, Ahmet, *Milli Mücadele'de Konya*, Ankara, 1998

Bilgen, Bahar, *(2011), Dönemin Basınına Göre 1919 Seçimleri Ve Meclis-İ Mebusan'ın Oluşturulması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Bilgin, Taner, (2015), "Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri ve İzmit Mebusları", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, C: II, ss.1115-1126.

Çavdar, Tevfik, (2004), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara.

Çelebi, Mevlüt, (2007), "Antalya Bölgesi'nde İtalyan Arkeoloji Heyetleri", *ADALYA*, S.10, ss.387-402.

Çelebi, Mevlüt, (2015), "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.91, Bahar, ss.93-131.

Çelebi, Mevlüt, (2018), "İtalyanların Bodrum Ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33/2, ss.357-373.

Çelebi, Mevlüt, (1993), "Milli Mücadele'de İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C.9,S.26, ss.395-416.

Çeltikçi, Orhan, (2015), "İstiklal Harbinde Antalya Ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti Ve Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* C.2, S.4, ss.84-106.

Çeltikçi, *Orhan, (2014), İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921),* Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya.

Çimrin, Hüseyin, (2012), *Antalya Kent Kronolojisi (İÖ 158- 2005),* 2. Basım, Antalya.

Demiryürek, Halim, (2018), "Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-İ Mebusan Seçimleri", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* C.16, S.3, Eylül, ss.520-544.

Duman, Selçuk, (2002), "Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuruluşu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.12, S.2, ss.341-358.

Erten, Süleyman Fikri, (1996), *Milli Mücadele'de Antalya*, İstanbul.

Gazel, Ahmet Ali, (2004), "Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Meclis Araştırması (Anket Parlamenter)", *OTAM*, S.15, ss.309-331.

Güneş, İhsan, (1988), "Ali Rıza Paşa Hükümeti Proğramı ve Meclis-i Mebusandaki Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.1, ss.13-27.

Güneş, İhsan, (2017), *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919- 1935),* İstanbul.

Güven, Cemal - Ekrem Zahid BOYRAZ, (2016), "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetler", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* C.6, S.10, ss.288-317.

Kafesoğlu, İbrahim, (1966), "Kaybettiğimiz Değer Ve Hazin Bir Gerçek", *Türk Kültürünü Araştırma Türk Kültürü Dergisi Hamdullah Suphi Tanrıöver Sayısı*, S.45,ss.744-746.

Karaca, Taha Niyazi, (2004), *Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine Geçiş Sürecinde Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara.

Kayalı, Hasan, (1995), "Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919", *International Journal of Middle East Studies*, S.27, no. 3,ss.265-286.

Koday, Zeki-Taner Aydın, (2019), "İdari Coğrafya Özellikleri Açısından Elmalı (Antalya) İlçesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(ATASOBED)*, Mart, 23(1), ss.67-92.

Kurşun, Zekeriya, (2009), "II. Meşrutiyetin İlk Beyannamesi: "*Üçüncü Orduya Selam*",*100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu,* İstanbul, ss.15-27.

Mıhçı, Sebahaddin, (2000), "*Osmanlı Parlamento Tarihinde Son Dönem",* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Mustafa Kemal (Atatürk), (2016), *Nutuk,* Ankara.

Olgun, Kenan, (2011), "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt XXVII, Sayı 79, Mart, ss. 1-36.

Olgun, Kenan, (2004), "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağı'nda Uygulanışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 39, İstanbul, s.139- 154.

Oran, Baskın, (2002), *Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980),* C1,İstanbul.

Ölmez, Adem, (2010), *İstanbul'da Sosyal Barışın Bozulması: İstanbul Ermeni Olayları ve Yahudiler*, İstanbul.

Sarıgüzel, Nedim, (2009), *Birinci Ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri (Biyografi Ve Faaliyetleri),* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Tanör, Bülent, (2017), *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi, (1971), *Dağyolu ve Günebakan'dan Seçmeler,* İstanbul.

Tuna, Serkan, (2016), "Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?", *TAD*, S.23, ss.25-52.

Tunaya, Tarık Zafer, (2015), *Türkiye'de Siyasal Partiler,* (II. Meşrutiyet Dönemi), C.I, İstanbul.

Tuncer, Seral, (2014), "İdari Teşkilat İlkeleri Işığında Osmanlı Devletinde Eyalet Sistemi", *GÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.

Türkeş, Ünal, (1973), *Kurtuluş Savaşında Muğla*, İstanbul.